

Sosyal ve Beşerî Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Alanyazın Araştırması

The Effect of Social and Human Capital on Economic Growth: A Literature Study

ÇAĞATAY TUNÇSİPER^{a,*}

^a Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ABD, İzmir, Türkiye

(Gönderim Tarihi/Received: 19.06.2023; Kabul Tarihi/Accepted: 13.07.2023)

ÖZ Ülkelerin ekonomik anlamda gelişimini gösteren temel etken, ekonomik büyümesidir. Ekonomik büyüme, bir ülkenin ürettiği mal ve hizmet miktarındaki artış olarak tanımlanmaktadır. Daha basit bir ifadeyle ekonomik büyüme ekonominin üretim hacminin genişlemesi ile daha fazla mal ve hizmet üretebilmesidir. Bu noktada da sosyal ve beşerî sermaye kavramları karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin sosyal ve beşerî sermayesi de kalkınma ve büyümesinde önemli bir role sahiptir. Beşerî sermaye kavramı, içsel büyüme modellerinden biri olan Lucas'ın beşerî sermaye modeli ile beraber değerlendirildiği zaman çok daha kolay açıklanabilmektedir. Eğitimli, sağlıklı ve nitelikli işgücü, mevcut kaynakları daha etkin kullanarak ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Bu nedenle hem yeterli fiziki sermaye yatırımlarına hem de beşerî sermaye gelişimine uygun şartlara sahip olan ülkelerin ekonomik büyümesi çok daha hızlı olacaktır. Bu çalışmanın amacı, sosyal ve beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ele almak olup literatür taramasından elde edilen bilgilerle analiz edilmektedir. Detaylı literatür araştırması sonucunda; ekonomik büyüme ve iktisadi gelişmelerin fiziki sermaye yani temel üretim faktörleriyle tam olarak açıklanamaması nedeniyle sosyal ve beşerî sermaye kavramlarının önem kazanmış olduğu görülmüştür. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılabilmesi için sosyal ve beşerî sermayenin artırılması gerektiği ve sosyal ve beşerî sermayenin büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sermaye, beşerî sermaye, ekonomik büyüme

JEL Sınıflandırması: E24, J24, O4, O15

ABSTRACT The main factor that shows the economic development of countries is their economic growth. economic growth is defined as the increase in the amount of goods and services produced by a country. In simpler terms, economic growth is the ability of the economy to produce more goods and services with the expansion of production volume. At this point, the concepts of social and human capital emerge. Social and human capital of countries also plays an important role in their development and growth. The concept of human capital can be explained much more easily when evaluated together with Lucas' human capital model, which is one of the internal growth models. Educated, healthy and qualified workforce will contribute to economic growth by using existing resources more effectively. For this reason, the economic growth of countries that have both sufficient physical capital investments and suitable conditions for human capital development will be much faster. The aim of this study is to address the effects of social and human capital on economic growth and it is analyzed with the information obtained from the literature review. As a result of detailed literature research; It has been seen that the concepts of social and human capital have gained importance due to the fact that economic growth and economic developments cannot be fully explained by physical capital, that is, basic production factors. It has been concluded that social and human capital should be increased in order to reduce the development differences between countries and that social and human capital has a positive effect on growth.

Keywords: Social capital, human capital, economic growth

JEL Classification: E24, J24, O4, O15

* Sorumlu yazar / Corresponding author.

E-posta adresi / E-mail address: cagataytuncsiper@gmail.com (Ç. Tunçsiper)

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma birbirinden farklı kavramlardır. Ekonomik büyüme; milli gelirdeki nicel büyüklüğü ifade ederken; ekonomik kalkınma tam tersi üretim ve teknoloji alanında ortaya çıkan ekonomik ve sosyal gelişmeler, teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler, gelir dağılımındaki iyileşme olmak üzere nitel büyüklüklerle ilgilenmektedir. Özetle, büyüme kalkınmanın ilk adımıdır. Büyüme ekonomik ve sosyal gelişmeler ile desteklenemez ise kalkınma gerçekleşmeyecektir (Arslan, 2013). İnsanlar tarih boyunca sınırsız ihtiyaçlarını ve refah seviyelerini yükseltmek için üretim faktörlerini kullanmışlardır. Ancak söz konusu üretim faktörlerinin amaçlarını tam olarak karşılayamaması nedeniyle iktisadi politikalar araştırılmaya başlanmış olup özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında beşerî sermaye önem kazanmaya başlamıştır (Yapraklı, 2005).

Sosyal sermaye kavramı, Putnam tarafından İtalya üzerinde 1993 yılında yapılan çalışmayla kalkınma ekonomisi literatürüne girmiştir (Yapraklı, 2005). Sosyal sermaye; ülkelerin ekonomik faaliyetlerine, toplumsal hayatın etkilerini ortaya koymayı amaçlayan sosyal içerikli yeni bir iktisadi kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Temple, 2000). Bu kavramın tek bir tanımını yapabilmek mümkün olmamakla birlikte dar bir tanımla sosyal sermaye kavramı; en az iki kişi arasında, güvene dayalı bir şekilde kurulabilen iletişim imkânını ifade etmekte olup, daha geniş bir tanımla toplumu oluşturan fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştırarak toplumun üretkenliğini arttıran, güven, norm ve iletişim ağı özellikleri olarak ifade edilmektedir (Fukuyama, 2001). Beşerî sermaye kavramı ise; insanın emek, bilgi ve becerilerinden oluşan üretken sermaye şeklinde ifade edilmektedir. Özetle beşerî sermaye, bireylerde mevcut olan bilgiyle eşanlamı olarak kullanılmaktadır (Baysal Kurt ve Güvenek, 2020).

Beşerî sermaye ile beraber sosyal sermaye kavramları çağdaş iktisat literatüründe sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Günümüze kadar sermaye kavramı, yalnızca fiziki bir anlam içerirken, son yıllarda içsel büyüme modelleri kapsamında beşerî ve sosyal sermaye kavramları gündeme gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda yeni bir kavram olarak karşımıza çıkan sosyal sermaye kavramı ile fiziki sermaye kavramının bazı ortak ve farklı tarafları bulunmaktadır. Benzer noktaları her ikisi de üretime pozitif katkı sağlamalarıdır. Ayrıca diğer bir ortak noktaları ise fiziki sermayenin oluşturulması ve üretim aşamasında nasıl ciddi anlamda maliyet ve uğraş gerektiriyorsa, sosyal sermayenin birikimi için de belirli bir uğraş ve maliyet gerekmektedir. Sosyal sermaye ve fiziki sermayenin birbirlerinden ayrıldıkları nokta ise sosyal sermaye alanında birikim yapabilmenin, fiziki sermayeye göre daha farklı olmasıdır. Çünkü bu amaç doğrultusunda yapılması gerekenler, ağırlıklı olarak sosyal içerikli faaliyetlerden oluşmaktadır. Sosyal sermayenin fiziki sermayeden bir başka yönü ise statik bir yapıya sahip olmamasıdır. Çünkü sosyal sermaye beşerî sermayede olduğu gibi sürekli değişen bir yapıya sahiptir. Sosyal sermayenin fiziki sermayeden ayrıldığı önemli bir diğer nokta ise, nötr olmamasıdır. Fiziki sermaye, kullanılıp kullanılmaması veya nerede ne zaman kullanılacağı noktasında tamamen yansızken; sosyal sermaye için bu şekilde değildir. Çünkü sosyal sermaye doğrudan üretim aşamasında yer almamaktadır (Karagül, 2005).

Bu çalışmanın amacı; sosyal ve beşerî sermaye kavramları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu kapsamda, öncelikle çalışmada sosyal ve beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerine etkisine yönelik kapsamlı bir literatür araştırılması yapılmış daha sonra ise sırasıyla, sosyal sermaye, sosyal sermaye ve ekonomik büyüme, beşerî sermaye, beşerî sermaye ve ekonomik büyüme başlıkları altında ilgili alanlara ait literatür çalışmalarına yer verilmiştir.

2. SOSYAL VE BEŞERİ SERMAYENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

Ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olan beşerî sermaye kavramı, iktisat literatürüne Adam Smith, John Stuart Mill ve Alfred Marshall tarafından kazandırılmıştır (Baysal Kurt ve Güvenek, 2020). Sosyal ve beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerine etkisi birçok çalışmaya konu yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

Karagül (2003), çalışmasında günümüzde klasik üretim faktörlerinin yanı sıra beşerî sermayenin öneminin arttığına ve ekonomik büyüme ve gelişme politikalarının bu doğrultuda olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda çalışmada ekonomik gelişme için fiziki sermayeye ilave olarak beşerî sermayenin de etkin bir şekilde kullanılması gerektiğinin önemine değinilmiştir. Beşerî sermayenin artırılabilmesi için ise eğitilmiş ve sağlıklı bir topluma gereksinim duyulmaktadır. Çünkü insana ve sosyal değerlere yatırım yapmayan ülkelerin ekonomik alanda da gelişmeleri mümkün olmayacaktır.

Karagül (2005), ekonomilerin gelişme aşamalarında sosyal sermayenin rolü yadsınamaz. Çünkü ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde yalnızca fiziki sermaye yeterli olmamaktadır. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşabilmeleri için sosyal sermayelerini arttırmalarının oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapraklı (2005) çalışmasında, 1990 ve 2000 yılları itibarıyla sosyal sermaye ile büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit verileri kullanılarak açıklamıştır. Sosyal sermaye ile büyüme arasında olumlu ilişki olduğunu ancak sosyal sermayenin diğer sermaye türlerine göre büyümeye katkısının daha az olduğunu ve gelişmiş ülkelerde sosyal sermayenin daha önemli olduğunu belirtmiştir.

Taban ve Kar (2006) çalışmalarında, ekonomik büyüme ile beşerî sermaye arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Ampirik çalışmada beşerî sermaye indeksi, bileşik okullaşma oranı, eğitim ve yaşam süresi indeksleri göstergelerini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda, seçilen beşerî sermaye göstergesine göre nedensellik ilişkisinin yönü değişmektedir. Ekonomik büyüme, beşerî sermayeyi hem etkilemekte hem de beşerî sermaye göstergelerinden etkilenmektedir.

Kar ve Ağır (2006), büyüme literatürüne hâkim olan Neo-klasik düşünceye alternatif olarak geliştirilen içsel büyüme modelleri, teknolojiyi içselleştirerek ve Neo-klasik düşüncenin varsayımlarını farklılaştırarak iktisat literatürüne bir yenilik getirmiştir. Bu yeni büyüme modelinde beşerî sermayenin ekonomik büyümeye kaynaklık edeceği kesindir. Türkiye üzerine yapılan bu çalışmada 1926-1994 yılı verileri kullanılarak beşerî sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Bu nedensellik ilişkisinin yönünün beşerî sermaye ölçütüne duyarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tiryakioğlu (2008) çalışmasında beşerî sermayeyi belirleyen iki ana unsurun eğitim ve sağlık olduğuna değinmiştir. Beşerî sermayenin yeterince bulunması ve bunun etkin bir şekilde kullanılması ülke ekonomilerinin sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmeleri noktasında oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler, beşerî sermayenin iki ana unsuru olan eğitim ve sağlık seviyesini tam anlamıyla iyileştiremedikleri için yeterince beşerî sermaye birikimine sahip değillerdir. Çalışmanın amacı gelişmekte olan ülkelerdeki beşerî sermayenin artırılabilmesi için çözüm önerileri sunmaktır. Özellikle tarım yoğun sektörlerde ekonomik faaliyet gösteren gelişmekte olan ülkeleri sağlıklı bir sanayileşme sürecine dâhil edilmelidir. Aynı zamanda eğitim sistemlerini yeniden yapılandırmaları gerekmektedir. Bunun için de bu alanda uygulanacak strateji ve politikalar ile ihtiyaçların belirlenmesine öncelik verilmelidir.

Daşdemir (2008), çalışmasında beşerî sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine odaklanmış ve 2000-2019 yılları arasında 27 AB ülkesinin veri setini kullanarak panel veri analizi ile bu ilişkiyi test etmiştir. Araştırmasında kişi başına gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), brüt sabit sermaye oluşumu,

toplam işgücü, GSYİH'deki eğitim, sağlık ve Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) harcamalarını değişken olarak almış ve Avrupa Birliği ülkelerindeki beşerî sermayenin (eğitim ve sağlık harcamalarının) ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı bulgusuna rastlamıştır. Öte yandan fiziki sermaye (brüt sabit sermaye oluşumu), işgücü ve teknolojinin (Ar-Ge harcamalarının) ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip oldukları sonucuna varmıştır. Bunun yanında Fiziki sermaye ve teknolojinin etkisini olumlu yönde olduğunu, işgücünün etkisini ise olumsuz yönlü olarak tespit etmiştir.

Westlund ve Adam (2010) çalışmada, sosyal sermaye ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi mikro bazda incelenmiş, sosyal sermaye güçlü olduğu zaman firmaların daha etkin çalıştığı ve bununla makro ekonomik performansını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Yıldız ve Topuz (2011), çalışmada günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyini sadece fiziki sermaye ile ölçmek mümkün olmadığına değinmişlerdir. Bu yüzden az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeler ile aralarındaki gelişmişlik farkını azaltabilmek için sosyal sermayelerinin artırılmasına özen göstermelidir. Türkiye için sosyal sermaye ekonomik kalkınma ilişkisinin değerlendirildiği bu çalışmada ülkenin sosyal sermayesinin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu yetersizliğin temel sebebi, yaşanan yolsuzluk, rüşvet, siyasi çatışmalardan kaynaklanan siyasi ve ekonomik güvensizlik gibi sorunlardan dolayı insanların geleceğe dair beklentilerinin olumsuz olması ve bu yüzden birbirlerine ve topluma karşı olan güvenlerini kaybetmesine neden olmaktadır. Siyasi alandaki istikrarsızlıklar, yatırım yapılacak alanların seçiminde meydana gelen belirsizlikler gibi sebeplere bağlı olarak iç ve dış borcun tetiklediği kaynak israfı gibi sorunlar ülkenin ekonomik performansını olumsuz etkilemektedir. O nedenle sosyal sermayenin artırılması için bir an önce ciddi adımlar atılmalıdır. Bu amaca yönelik olarak öncelikle toplumda gelir dağılımı adaletine önem verilmelidir. Kimseyi birbirinden ayırmadan, toplumlara birlikte hareket edebilme kabiliyeti kazandırılmalıdır.

Karataş ve Çankaya (2011), çalışmasında 1981-2006 yılları arasında Türkiye'nin beşerî sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye etkisi zaman serileri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizde kullanılan veriler ise kişi başına reel GDP artış hızı, beşerî sermaye değişkenini temsilen toplam eğitim harcamalarının GDP'ye oranı, sağlık harcamalarının GDP'ye oranı, yükseköğretim okullaşma oranıdır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin 1981-2006 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik büyüme sürecinde fiziki sermaye yatırımlarının daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Koç ve Ata (2012), sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerine etkisini Türkiye ve AB ülkeleri için 2008 yılı verilerini kullanarak yatay-kesit analiz yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analizde, ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başı milli gelir düzeyi, emek miktarı olarak saat başına işgücü verimliliği, fiziki sermayenin göstergesi olarak toplam yatırım miktarının gayri safi yurt içi hasılaya oranı, beşerî sermayenin göstergesi olarak 18 yaş üstü eğitimli nüfusun toplam nüfusa oranı, sosyal sermaye göstergesi olarak güven endeksi verileri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Günkör ve Özdemir (2017) çalışmalarında, eğitimin sosyal sermaye ile olan ilişkisini araştırmışlardır. Araştırmada betimsel analiz kullanılmıştır. Sonuç olarak eğitimin sosyal becerileri geliştirerek sosyal sermayeye katkıda bulunabileceğini söylemişlerdir.

Özdilek (2019) çalışmasında, ekonomik büyümenin beşerî sermaye ile olan ilişkisini araştırmıştır. 1993-2015 yılları arasına ait 12 orta doğu ülkesine ait veriler panel veri analizinde kullanılarak söz konusu ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda toplam işgücü ve sermaye oluşumunun negatif, eğitim ve sağlık göstergelerinin etkisinin ise pozitif yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Söylemez ve Yurttançıkılmaz (2020), ilk olarak ekonomik büyüme üzerinde beşerî sermayenin

etkisini araştırmışlardır. Eğitim, sağlık ve fiziki sermaye göstergeleri Türkiye için 1980-2017 tarihleri arasında beşerî sermayenin büyüme üzerindeki etkisini ekonometrik açıdan Johansen eşbütünleşme testi, granger nedensellik testi ve VEC yöntemleri ile test etmiştir. Kısa ve uzun dönem sonuçları değerlendirildiğinde kişi başına düşen eğitim harcamaları ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeyi artırdığı gözlemlenmiştir. Granger nedensellik testi sonucuna göre ekonomik büyümeden kişi başına düşen eğitim harcamalarına, kişi başına düşen sabit sermaye yatırımlarından kişi başına düşen eğitim harcamalarına ve kişi başına düşen sağlık harcamalarından kişi başına düşen eğitim harcamalarına doğru pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kazancıgil (2022), beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ampirik olarak Türkiye için 1945 - 2016 dönemleri arasında ARDL sınır testi ile araştırmıştır. Beşerî sermayeyi eğitim ve sağlık endeksleriyle temsil etmiş ve çalışmanın sonucuna göre; ekonomik büyümenin üzerinde eğitim endeksinin pozitif yönde sağlık endeksinin ise herhangi bir etkisinin olmadığı tespit etmiştir.

Demir (2023), çalışmasında beşerî sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine odaklanmış ve 2000-2019 yılları arasında 27 AB ülkesinin veri setini kullanarak panel veri analizi ile bu ilişkiyi test etmiştir. Araştırmasında kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH), brüt sabit sermaye oluşumu, toplam işgücü, GSYİH'deki eğitim, sağlık ve Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) harcamalarını değişken olarak almış ve Avrupa Birliği ülkelerindeki beşerî sermayenin (eğitim ve sağlık harcamalarının) ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı bulgusuna rastlamıştır. Öte yandan fiziki sermaye (brüt sabit sermaye oluşumu), işgücü ve teknolojinin (Ar-Ge harcamalarının) ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip oldukları sonucuna varmıştır. Bunun yanında Fiziki sermaye ve teknolojinin etkisini olumlu yönde olduğunu, işgücünün etkisini ise olumsuz yönlü olarak tespit etmiştir.

Acet ve Erkoçak (2022), fiziki, beşerî ve doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisini G20 ülkeleri üzerinden araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, fiziki, beşerî ve doğrudan yabancı sermaye ve ekonomik büyüme arasında negatif, Kişi Başına Düşen Sağlık Harcamaları ile Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla arasında pozitif ilişki olduğunu görmüşlerdir.

Sultana vd. (2022), beşerî sermayeyi kalitatif ve kantitatif yönleri olarak hem sağlık hem de eğitim boyutlarıyla birlikte, üretim faktörü olarak tanımlamaktadır. 141 ülkeden (93 gelişmekte olan ve 48 gelişmiş ülkedir.) oluşan bir ülke grubunun 1980-2008 dönemini ele almışlardır. Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemleri (SGMM) kullanan yazarlar, tüm beşerî sermaye boyutlarının gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Özellikle yaşam beklentisi artışını, bu ülkelerin geçirdiği demografik geçişle açıklamışlardır. Ancak, gelişmiş ülkeler için durum farklıdır. Artan yaşam beklentisi ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği gibi giderek yaşanan nüfus ve bağımlılık oranının artmasından kaynaklanmaktadır. Fakat sağlık harcamaları gelişmiş ülkelerde büyümeyi sürdürmeye yardımcı olduğu bulgusuna varmışlardır.

Sofuoğlu (2023), kamu harcamaları, ekonomik büyüme ve beşerî sermaye arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde araştırdığı çalışmasında veri seti olarak 1990-2019 dönemini baz almış ve Fourier bootstrap ARDL (FARDL) analiz yöntemi ile bu ilişkiyi test etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre Türkiye'de beşerî sermaye üzerinde kamu harcamalarının, kişi başı GSYİH'nin ve yüksek teknoloji ihracatının pozitif etkisi bulunmaktadır.

Uğur ve Atılğan (2023), İçsel Büyüme Modellerinden Lucas'ın (1988) "Beşerî Sermayeye Dayalı İçsel Büyüme Model"ini referans alarak, Kırılgan Beşli ülkeler olarak bilinen Brezilya, Türkiye, Hindistan, Güney Afrika, Endonezya ülkelerinin 1987-2019 yıllarındaki verileri ele alarak panel eşbütünleşme analizi ile tahmin etmiştir. Tahminden elde edilen bulgulara göre tüm ülkelerdeki beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yarattığı sonucuna varılmıştır.

Köksel ve Tecirli (2023), beşerî sermaye ile ekonomik büyüme ilişkisine araştırırken Beşerî Sermaye için eğitim harcamalarını kullanmıştır. Türkiye'nin 1980-2020 dönemindeki eğitim harcamalarının ekonomik büyüme etkisini analiz ederek eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi saptamıştır. VAR analizi de yapan yazarlar, etki-tepki fonksiyonunda uygulanan şokların etkisinin zamanla ortadan kalktığını ve sıfıra indiğini görmüşlerdir.

Wirajing vd. (2023), 48 Afrika ülkesinin 2000-2019 yıllarındaki beşerî sermaye ile ekonomik büyüme arasında GMM yöntemini kullanarak büyümenin beşerî sermaye üzerinde olumlu etkisi olduğunu saptamıştır. İnternet erişimi, yabancı doğrudan yatırımlar, beşerî sermaye ile etkileşime girerek ekonomik büyüme üzerinde olumlu net etkiler oluşturuyor. Çalışmada istikrarlı bir ekonomik büyüme sağlamak için beşerî sermaye gelişimini artırmak için politika yapımcıların eğitim ve sağlık sektörlerine daha fazla kaynak tahsis etmelerini önermişlerdir.

Sonuç olarak yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre genel olarak sosyal ve beşerî sermaye ile ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki mevcuttur.

2.1. Sosyal Sermaye

Modern dünyada ortaya çıkan iktisadi olayların fiziki sermaye ile açıklanamaması nedeniyle sosyal sermaye kavramı ortaya çıkmıştır. Çok yönlü olması ve sade bir yapıya sahip olmaması dolayısıyla sosyal sermaye kavramının tek bir tanımı bulunmamaktadır.

Putnam'a (1993) göre, başarılı kurumlar geliştirmede sivil toplumun önemine dair ampirik kanıtlar sunulmaktadır. Odak noktaları, İtalya'nın her bir bölgesi için yeni hükümetler oluşturduğu 1970 yılında başlayan benzersiz bir deneyimdir. Tarım, barınma ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda bu hükümetlerin etkinliğini analiz etmek için yirmi yıl harcadıktan sonra, iyi yönetimi ve ekonomik refahı kolaylaştıran dernekçilik, güven ve işbirliği kalıplarını ortaya koymaktadır.

Putnam'a (1995) göre, bireylerin ortak amaçları gerçekleştirmek için aktif olarak faaliyette bulunmasını sağlayan ağlar, normlar, güven gibi özelliklerdir. Amerika için yaptığı çalışmasında, sosyal sermayenin işsizliğin ve suç oranlarının azalmasında, hükümetlerin daha etkin çalışmasında ve yolsuzlukların azalmasında etkili olduğunun önemine vurgu yapmıştır.

Bu kavram günümüzdeki popüleritesine Putnam'ın 1993 yılında yayınladığı "Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy", 1995 yılında Journal of Democracy'de yayınladığı "Bowling Alone: America's Declining Social Capital" çalışmaları ile ulaşmıştır.

Coleman (1988), sosyal sermayeyi grup çalışmaları şeklinde bireylerin birlikte çalışma becerisi olarak tanımlamıştır. Çalışmasında sosyal sermaye kavramı tanıtılmakta ve örneklendirilmekte, biçimleri açıklanmakta, sosyal yapısal koşullar altında ortaya çıktığı incelenmekte ve bir analizde kullanılmaktadır.

Dünya Bankasına göre sosyal sermaye, toplumlar arasındaki ilişkilerin niteliğini ve önemini düzenleyen sosyal ilişkiler, ağlar ve normlardır. OECD' e göre, iş birliğini kolaylaştıran normlar, değerlerdir (Koç ve Ata, 2012).

Genel olarak sosyal sermaye, ortak bir amacı gerçekleştirmek için bireylerin bir araya gelerek çalışmasını kolaylaştıran sosyal normlar, güven ve iletişim ağlarıdır. Sosyal sermayenin tanımında olduğu gibi unsurları konusunda da görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak güven, normlar ve sosyal ağlar tüm çalışmalarda ortak unsurlardır (Günkör ve Özdemir, 2017).

Putnam'a göre sosyal sermayenin özü, sosyal iletişim ağlarının bir değeridir. Birey ve grupların verimliliğini etkileyen sosyal bağlardır. Yaptığı çalışmada, sermaye farklılığından dolayı İtalya'nın kuzeyinin hızlı kalkındığını ve sosyal sermayenin Amerika'da azaldığını savunmuştur (Putnam, 1993).

2.2. Sosyal Sermaye ve Ekonomik Büyüme

Sosyal sermaye kaynakların verimli alanlara aktarılmasını sağlayarak kaynak israfını önleyerek, kamu malları ve piyasa dışı ilişkilerinin idaresinde etkinlik sağlayarak ve girişimcileri özendirerek ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Devlet etkisinin fazla olduğu piyasalarda kurumsal yönetimlerin katkısının yok olduğunu belirten Putnam ve Woolcock'a göre sosyal sermaye; sıfır toplamı bir oyundur (Yapraklı, 2005). Bu oyunda devlet büyüdükçe veya piyasaya müdahale arttıkça diğer kurumlar küçülmekte ve sosyal sermaye azalmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu kabul edilmektedir. Sosyal sermayenin gelişmesi yani güven, sosyal normlar ve karşılıklı iletişimin artması, ekonomiyi olumlu etkilemektedir.

2.3. Beşerî Sermaye

Beşerî sermaye, üretime katılan kişinin sahip olduğu nitelikler yani bilgi, deneyim ve yetenek yoluyla geliştirilebilen insan gücünün üretime katkısı anlamına gelmektedir. Beşerî sermaye kavramıyla, bireyler değil, bireylerin üretime katkı da bulunmalarını sağlayan bilgi ve beceri birikimleri ifade edilmektedir. Beşerî sermayenin eksik kullanılması veya hiç kullanılmaması durumunda yok olabilir. Beşerî sermaye sadece bireyin işteki verimliliğini değil aynı zamanda yaşam kalitesini de değiştirmektedir (Kazancıgil, 2022).

Beşerî sermaye değişkenleri olarak genellikle eğitim seviyesi ve sağlık standartları kullanılmaktadır. Eğitim, bireylerin niteliklerini geliştirebilmesi için gerekli olan bir araçtır. Bu nedenle araştırmaların birçoğunda beşerî sermaye yerine eğitim kullanılmaktadır. (Kazancıgil, 2022) Beşerî sermaye insanın niteliğinden bahsettiği için yalnızca eğitimden bahsedilemez. Eğitimin yanında sağlık, beyin göçü gibi unsurlardan da bahsedilmelidir (Karagül, 2003).

Beşerî sermaye fiziki sermayeyi olumlu etkilemektedir. Fiziki sermayeden en iyi şekilde yararlanabilmek için beşerî sermaye yatırımlarına özen gösterilmelidir (Özdilek, 2019). Az gelişmiş ülkeler gelişmişlik farkını azaltabilmek için beşerî sermayeye ihtiyaç duymaktadır.

Aynı zamanda Lucas, bireyin beşerî sermayesindeki artışın kendi verimliliğini arttırmasının yanında üretime de katkı sağladığından bahsetmiştir (Taban ve Kar, 2006).

2.4. Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme

Bir ülkenin beşerî sermayesi fazla ise diğer ülkelerin geliştirdiği yeni ürün, buluş ve düşüncelere daha hızlı adapte olmakta, yani ülkede uygulanmaya başlamasında gecikmeler azalmaktadır. Yani beşerî sermayesi fazla olan ülkeler daha hızlı büyüme eğilimindedir (Kazancıgil, 2022). Fakat artan beşerî sermaye; fiziki sermaye ile birbirini tamamlamaz ve nitelikleri uygun olmazsa ekonomik büyümeye etkide bulunamaz ve kaynak israfına neden olur (Karataş ve Çankaya, 2011).

Lucas' a göre; beşerî sermayenin, ekonomik büyümeye içsel ve dışsal olmak üzere iki tür etkisi vardır. İçsel etkiler; Bireylerin beşerî sermaye ile ekonomik faaliyetler de bulunup, gelir elde etmeleri ve kendi üretkenliklerini artırmalarıdır. Dışsal etkiler ise; üretim faktörlerindeki üretkenliğe yaptığı katkılardır (Acet ve Erkoçak, 2022).

Beşerî sermaye yatırımları eğitim ve sağlık olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Sağlık yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Sağlık yatırımlarının yüksek olduğu ülkelerde gelir düzeyi artmakta ve bunu bağlı olarak ekonomik büyüme daha hızlı artmaktadır.

Beşerî sermaye yatırımları yani eğitim ve sağlık yatırımları ülkelerde meydana gelen fiziki sermaye yetersizliğinden kaynaklı gelişmişlik farklarını azaltmakta ve ekonomik büyüme üzerine olumlu etki yaratmaktadır. Az gelişmiş ülkeler için beşerî sermaye önem arz etmekte ve yeteri kadar beşerî sermaye bulunmaması durumunda ülkeler gelişme gösterememektedir (Tiryakioğlu, 2008).

Beşerî sermaye, fiziki sermayenin verimliliğini artırmakta, yeni iş imkânları sağlamakta, teknolojik gelişmelere öncülük etmektedir. Bu sayede ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. (Söylemez ve Yurttançıkılmaz, 2020).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal ve beşerî sermaye ekonomik gelişmeleri ve gelişmişlik farklarının fiziki sermaye ile tam olarak açıklanamaması yani yetersiz kalması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Sosyal sermaye insanların bir arada güven içinde çalışmalarını sağlamaktadır. Beşerî sermaye insana yapılan yatırımlardır. Sosyal sermayenin gelişmesi ve doğru yer ve zamanda kullanılması kaynak israfını önlemekte, piyasa dışsallıklarını düzenlemekte ve girişimcileri etkileyerek ekonomik büyümeye pozitif etki yaratmaktadır. Beşerî sermayenin istenilen faaliyet ve özellikte olması kaynakların doğru kullanılmasına ve ekonominin büyümesine katkı sağlayacaktır. Ancak beşerî sermayenin tek başına bir etkisi olmadığı için fiziki sermaye ile birbirlerini tamamlamaları gerekmektedir.

Beşerî sermaye kavramı 1960'lı yıllardan sonra popüler hale gelmeye başlamıştır. Küreselleşen dünyada, ülkelerin hızla gelişen teknolojileri ve birbirleri ile rekabet edebilmeleri için geleneksel üretim faktörleri büyümeyi sağlamada yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu noktada sosyal ve beşerî sermaye unsurları önem kazanmıştır. Özellikle son yıllarda Endüstri 4.0 ve Toplum 5.0 ile ülkelerin birbirlerinden etkilenmemeleri imkânsız hale gelmiştir. Bu nedenle özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere ayak uydurabilmek için teknoloji, sermaye ve çeşitli istihdam alanlarında sürekli gelişme çabası içerisinde olmalıdır. Özellikle son yıllarda robotik kodlamalarla teknoloji hızla geliştiğinden ve bireylerinde bu gelişmelere uyum sağlayabilmeleri için temel eğitimin yanı sıra teknoloji eğitimlerine de yer verilmelidir.

Sonuç olarak ülkelerin ekonomik büyümelerini gerçekleştirebilmeleri için fiziksel sermayenin yanı sıra beşerî sermayeye de ihtiyaç duymaları kaçınılmaz bir gerçektir. Çünkü bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan hızlı gelişmeler, insanların eğitimlerinin maksimum seviyeye çıkartılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle beşerî sermayenin ana unsuru olan eğitim seviyesi tüm toplumlarda artırılmalı ve bu toplumların hem sosyal hem de ekonomik anlamda gelişmesi sağlanmalıdır.

Beyan ve Açıklama / Disclosure Statement

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The author has no conflict of interest to declare.

Finansal Destek / Funding

Bu çalışmada herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

No funding to declare for this study.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Author Contribution Statement

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından yürütülmüştür.

All stages of the study were conducted by the author.

Etik Kurul İzni / Ethics Board Approval

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

This study does not require ethics board approval.

Bu Makaleye Atıf Vermek İçin / To Cite This Article: Tunçsiper, Ç. (2023). Sosyal ve beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerine etkisi: bir alanyazın araştırması. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 59-68.

KAYNAKÇA

- Acet, H. ve Erkoçak, H. (2022). Fiziki, beşerî ve doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisi: G20 ülkeleri üzerine bir uygulama (panelveri analizi). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 141-155.
- Arslan, G. E. (2013). Ekonomik büyüme, kalkınma ve gelir dağılımı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 45-52.
- Baysal Kurt, D. ve Güvenek, B. (2020). Beşerî sermayenin ekonomik büyümeye etkisi: Eğitim göstergeleri ile Avrupa Birliği örneği. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1, 17-39.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Daşdemir, A. M. (2008). Beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki rolü: AB ülkeleri için panel veri analizi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7-20.
- Güncör, C. ve Özdemir, M. (2017). Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 70-90.
- Kar, M. ve Ağır, H. (2006). Türkiye’de beşerî sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Eşbütünleşme yaklaşımı ile nedensellik testi, 1926-1994. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 50-68.
- Karagül, M. (2003). Beşerî sermayenin ekonomik büyümeyle ilişkisi ve etkin kullanımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 3.
- Karagül, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 79-90.

- Karataş, M. ve Çankaya, E. (2011). Türkiye’de Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi. *Journal of Management & Economics*, 18(1), 105-124.
- Kazancıgil, D. (2022). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine bir inceleme: Türkiye örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26(1), 201-218.
- Koç, A. ve Ata, A. (2012). Sosyal sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: AB ülkeleri ve Türkiye üzerine ampirik bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 199-218.
- Köksel, B. ve Tecirli, S. (2023). Türkiye’de Eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine ampirik bir analiz. *Anasay*, 7(23), 71-104.
- Özdilek, E. (2019). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Orta Doğu Ülkeleri üzerine ampirik bir inceleme. 20.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press. doi:<https://doi.org/10.2307/j.ctt7s8r7>
- Putnam, R. D. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospect*, 13, 65-75.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-75.
- Sofuoğlu, E. (2023). Türkiye’de yüksek teknoloji, kamu harcamaları, ekonomik büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişki: Fourier ARDL yaklaşımı. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15(28), 215-223.
- Söylemez, A. ve Yurttañıkımaz, Z. (2020). Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 175-195.
- Taban, S. ve Kar, M. (2006). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme: Nedensellik analizi, 1969-2001. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 50-68.
- Temple, J. (2000). Growth effect of education on social capital in the OECD countries. <https://www.oecd.org/innovation/research/1825293.pdf>
- Tiryakioğlu, M. (2008). Gelişmekte olan ülkelerin çıkmazı: Beşeri sermaye yoksulluğu. *Ege Akademik Bakış* 8(1), 319-337.
- Uğur, B. ve Atılgan, D. (2023). Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Kırılğan beşli örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 24(1), 181-198.
- Westlund, H., & Adam, F. (2010). Social capital and economic performance: A meta-analysis of 65 studies. *European Planning Studies*, 18(6), 893-919.
- Wirajing, M. A., & Nchofoung, T. N. (2023). Revisiting the human capital-economic growth nexus in Africa. *SN Business & Economics*, 3(115), 1-29.
- Yapraklı, S. (2005). Sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXIV(2), 2.
- Yıldız, Z. ve Topuz, H. (2011). Sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma ilişkisi açısından Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 61, 201-226.